

*Н.О. Микитенко, д-р пед. наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)*

РОЗВИТОК АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ

У статті здійснено аналіз розвитку англійської мови для спеціальних цілей. Доведено, що планування і викладання курсу англійської мови для спеціальних цілей нерозривно пов'язаний з аналізом потреб студентів і цільової ситуації. Обґрунтовано роль аналізу цільової ситуації у систематизації потреб студентів. Здійснено аналіз традицій укладання навчальних матеріалів для вивчення курсу англійської мови для спеціальних цілей. Визначено основні етапи розвитку англійської мови для спеціальних цілей та домінуючі тенденції формування змісту її навчання.

Ключові слова: англійська мова для спеціальних цілей, аналіз потреб студентів, аналіз цільової ситуації, зміст навчання, домінуючі тенденції формування змісту навчання.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток міжнародних відносин вимагає скоординованої співпраці фахівців різних галузей. Технологічний прогрес у всіх сферах наук, глобальні відкриття, катаклізми, екологічні катастрофи вимагають скоординованої співпраці науковців різних країн і регіонів, здатних успішно вирішувати професійні завдання, готових до виконання професійних функцій та ролей як в україномовному, так і іншомовному середовищі.

Вживання англійської мови для спеціальних цілей фахівцями одного профілю передбачає домінування певних мовних моделей – сукупності лексичних засобів і граматичних конструкцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значний інтерес до окремих аспектів проблеми. Так, формуванню змісту навчання англійської мови для спеціальних цілей (далі – АСЦ) присвятили свої дослідження Т. Хатчінсон (Т. Hutchinson), А. Waters, Т. Dudley-Evans, М. J. St John та ін. Підходи до визначення мети навчання англійської мови для спеціальних цілей обґрунтували А. Chambers, J. Munby та ін. Аналізу жанрів навчальних текстів присвячено праці таких учених, як J. Swales, J. Allen, Н. Widdowson, М. Phillips, С. Shettlesworth, W. Hüllen та ін. Результати аналізу граматичних особливостей англійської мови висвітлено у наукових розвідках Ch. Barber, J. Ewer, G. Latorre, E. Hughes-Davies, А. Herbert та ін. Проблеми розвитку аналізу навчальних потреб висвітлено у працях S. Benesch, R. Jordan, R. West та ін.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу розвитку англійської мови для спеціальних цілей визначити домінуючі тенденції формування змісту її навчання.

Виклад основного матеріалу. Т. Dudley-Evans та М. J. St John класифікують англійську мову для спеціальних цілей (далі – АСЦ), виокремлюючи два види: англійську мову для академічних цілей та англійську мову для професійних цілей [3, с. 6]. У межах кожного із вказаних видів існують підвиди.

Важливо, щоб процес формування змісту навчання англійської мови для спеціальних цілей відповідав не лише принципу систематичності, але й системності, тобто дозволяв формувати у студентів логічну інтегровану систему знань з фаху та іноземної мови.

Процес планування і викладання курсу англійської мови для спеціальних цілей нерозривно пов'язаний з аналізом потреб студентів і цільової ситуації. Аналіз цільової ситуації дає можливість систематизувати потреби студентів, які повинні бути в центрі процесу формування змісту навчальної дисципліни.

R. West здійснив ретроспективне дослідження розвитку аналізу навчальних потреб протягом 70 – 90х років ХХ ст. і виокремив домінуючі напрями [12]:

- аналіз потреб відповідно до цільової ситуації;
- аналіз суб'єктивних потреб;
- аналіз комунікативних стратегій;
- аналіз навчальних засобів.

Термін «аналіз цільової ситуації» запропонував А. Chambers, у подальшому обґрунтування аналізу цільової ситуації здійснив J. Munby у праці «Комунікативний дизайн навчальної програми». Він розробив модель системи потреб тих, хто навчається, яка охоплює комунікати-

вну мету, завдання і засоби комунікації, мовні уміння, функції, структури тощо. R. Jordan гостро критикував модель J. Munby, наголошуючи, що зміст навчального курсу, розроблений згідно з цією моделлю, не задовольнятиме потреб слухачів курсу, оскільки акцентуватиме лише на соціолінгвістичних та лінгвістичних аспектах навчання іноземної мови. У свою чергу R. Jordan підкреслював, що саме аналіз потреб студентів повинен стати відправною точкою для розробки програм навчальних курсів, навчальних матеріалів, раціонального вибору методик, методів та засобів навчання. На основі узагальнення результатів досліджень науковця зроблено висновок про доцільність застосування т. зв. «10 кроків в аналізі потреб», що є відповідями на запитання: «Чому проводиться аналіз?», «Чиї потреби повинні аналізуватися?», «Хто проводить аналіз?», «Що саме аналізуватиметься?», «Якою буде процедура проведення аналізу?», «Коли проводитиметься аналіз?», «Де і коли читатиметься навчальний курс?».

S. Venesch запропонувала «критичний аналіз потреб» як альтернативний підхід до аналізу цільової ситуації. У своїх дослідженнях науковець враховує конфліктуючі інтереси різних рівнів академічної ієрархії, вивчає можливості здійснення критичного аналізу щодо цільової ситуації, пропонує шляхи розробки навчального курсу на основі критичного аналізу потреб.

Найбільш розповсюдженими методами аналізу потреб студентів на сьогоднішній день є: опитування, анкетування, внутрішнє (спостерігач – учасник навчального процесу) і зовнішнє (спостерігач – не учасник навчального процесу) спостереження, аналіз навчальної документації, нормативних документів, тестування і т.д.

Отже, на основі досліджень науковців можемо зробити висновок, що потреби та інтереси студентів матимуть безпосередній вплив на мотивацію до вивчення іноземної мови та ефективність процесу навчання. T. Hutchinson і A. Waters, базуючись на засадах освітньої психології, вважають, що стандартний спосіб позитивного впливу на мотивацію студента полягає у використанні в процесі навчання текстів іноземною мовою вузькогалузевої тематики (наприклад, текстів про біологію для студентів спеціальності «біологія» [7, с. 8]). Проте на початкових етапах викладання англійської мови для спеціальних цілей не йшлося про використання автентичних текстів у навчальному процесі. Автори навчальних видань створювали у процесі укладання навчальних видань із загального курсу іноземної мови власні тексти з метою вивчення студентами певних особливостей вживання іноземної мови. Продовжувалася ця традиція і в епоху дискурс-аналізу. J. Allen та H. Widdowson виступали на захист створення текстів авторами навчальних видань, аргументуючи свою позицію можливістю уникнення синтаксичної складності та акцентуючи на особливо вартісних комунікативних мовних моделях [1]. T. Hutchinson і A. Waters вважають, що в процесі викладання англійської мови для спеціальних цілей не можна говорити про автентичний текст [7, с. 159]. Водночас інші науковці відстоюють наукову позицію, що використання у навчальному процесі автентичних текстів даватиме студентам можливість відчувати особливість «природного» вживання іноземної мови, мотивуватиме їх до навчання і сприятиме формуванню у них комунікативних умінь. Учені вважають, що автентичні тексти чи тексти, яким надано автентичної форми, більше мотивують студентів до навчання і акцентують, що важливість тексту не зводиться до самого тексту, а до ролі, яку повинен відігравати цей текст у процесі навчання [7, с. 159–160]. На підставі цього твердження у процесі структурування змісту навчального курсу англійської мови для спеціальних цілей, відбору відповідних методів навчання, укладання навчально-методичного забезпечення необхідно обирати типи текстів, які найбільше відповідні цілям та завданням курсу, визначеним на основі аналізу потреб студентів відповідно до цільової ситуації.

На сьогоднішній день на різних стадіях вивчення англійської мови для спеціальних цілей, залежно від мети навчання, використовують різні типи фахових текстів, найпоширенішими серед яких є тексти, укладені відповідно до цільової ситуації; тексти стимулювання певного виду діяльності студентів; тексти, що ілюструють певні дискурсивні моделі.

На початкових етапах викладання англійської мови для спеціальних цілей акцентувалось на вивченні особливостей мови для науки та технології. T. Hutchinson і A. Waters констатують, що, починаючи від 1960-х років, англійська мова для спеціальних цілей пройшла три головні етапи розвитку. Сьогодні вона перебуває наприкінці четвертого етапу свого розвитку та входить у п'ятий. Проте, це – не монолітний універсальний феномен, він розвивається у різних країнах з різною швидкістю [7, с. 9].

Одним із найважливіших етапів розвитку англійської мови для спеціальних цілей можна вважати етап, коли АСЦ трактували як англійську для науки і технології (АНТ). J. Swales використовує характеристику головних етапів розвитку АНТ для того, щоб продемонструвати особливості розвитку АСЦ у загальних рисах [4]. Т. Hutchinson, А. Waters, J. Swales підкреслюють, що англійська мова для науки і технології визначала і продовжує визначати напрям теоретичної дискусії шляхом здійснення аналізу мови і демонстрації різноманітності фактичного навчального матеріалу. З плином часу цей напрям відійшов на другий план і втратив своє домінуюче становище, поступившись вивченню особливостей ділової іноземної мови» [4; 7, с. 9]. Як зауважують Т. Dudley-Evans та М. St John, ділова іноземна мова продовжувала залишатись домінуючим типом іноземної мови для спеціальних цілей до кінця минулого століття. Згідно з даними статистичного та контент-аналізу, проведеного нами на основі змісту курсу «Англійська мова для спеціальних цілей», запропонованого підрозділами університетів для мовної підготовки іноземних студентів, а також агенцій та шкіл англійської мови у Великобританії і США, домінуюча роль у змісті цього курсу відводиться викладанню лексичних та стилістичних особливостей ділового спілкування. Щораз більше іноземних студентів навчаються у Великобританії та США на магістерських програмах за спеціальностями «бізнес», «фінанси», «бухгалтерія» та «банківська справа». Отже, ділова іноземна мова починає домінувати і у контексті викладання іноземної мови для академічних цілей [3, с. 31].

Наприкінці минулого століття формування умінь з продукування матеріалів та аналізу тексту як в усній, так і в письмовій формі, було домінуючим завданням навчання англійської мови для спеціальних цілей [3]. Такий підхід сформувався в університетах Великої Британії під впливом праць J. Swales, [9; 10; 11], особливо його дослідження, присвяченого аналізу жанрів [487]. Визначальним у цьому напрямку було, також, дослідження науковця D. Viber «Варіанти мовлення та письма» [2]. Перший етап розвитку АСЦ концентрувався на аналізі мови на рівні речення, другий етап – на дискурсивному та риторичному аналізі. Одним із основоположників цього напрямку розвитку був Н. Widdowson у Британії і представники так званої «Вашингтонської школи» у США. J. Allen і Н. Widdowson акцентують, що проблеми, з якими стикаються студенти, виникають не через недостатні знання системи мови, а через необізнаність з особливостями вживання іноземної мови. Відповідно, викладачі не можуть забезпечити їхні потреби, зосереджуючи процес навчання на практикуванні мовних моделей, які використовуються у різних комунікативних контекстах [1].

Жанровий аналіз як напрям досліджень у галузі методики викладання англійської мови для спеціальних цілей сформувався на основі засад реєстрового аналізу, тобто аналізу граматичних особливостей фахових текстів, запропонованого у 70-х роках минулого століття Ch. Barber. Основою реєстрового аналізу був аналіз граматичної будови речення. Як стверджують Т. Hutchinson і А. Waters, реєстровий аналіз текстів природничих та технічних дисциплін виявив, що у них вживається велика кількість однакових граматичних і структурних форм, наприклад, пасивних конструкцій, складних іменників та прикметників [7, с. 166]. У праці «Курс базової наукової англійської» J. Ewer і G. Latogge, наводячи результати реєстрового аналізу, стверджують, що науковому стилю англійської мови притаманне вживання граматичних конструкцій з часовою формою Present Simple, пасивним станом дієслова та складними іменниками. Реєстровий аналіз не виявив жодних форм, які не вивчаються у загальному курсі англійської мови. Проте згодом акцент змістився на розуміння процесу поєднання речень у дискурсі з метою вираження певного значення. Дослідження науковців були присвячені виявленню організаційних моделей та лінгвістичних засобів вираження цих моделей у текстах. Вивчення таких моделей повинно стати основою змісту курсу АСЦ [5, с. 11]. Риторична структура наукових текстів відмінна від, наприклад, економічних текстів, присвячених менеджменту організацій. J. Swales з цього приводу акцентував, що така наукова позиція не була підтверджена науковими розвідками [4, с. 70]. J.R. Ewer у співпраці з Е. Hughes-Davies здійснили порівняльний аналіз текстів, які опрацьовували студенти природничих спеціальностей, та текстів популярних шкільних підручників. Вони виявили, що шкільні підручники нехтували деякими мовними конструкціями, які широко використовувались у навчальних текстах для студентів, зокрема, складні іменники, пасивний стан дієслова, умовний спосіб, конструкції з модальними дієсловами. Науковці зробили висновок, що в

курсів вивчення англійської мови для спеціальних цілей викладач повинен акцентувати на цьому граматичному матеріалі [6, с. 47-53]. Отже, серед запланованого для вивчення граматичного матеріалу повинні домінувати граматичні структури, притаманні фаховим текстам [7, с. 10]. Що ж стосується жанрового аналізу то, наприклад, такий природничий науці, як хімія, притаманне широке використання звітів про експерименти [7, с. 166].

Типові навчальні матеріали, укладені відповідно до дискурсивного підходу, мають на меті навчити студентів розпізнавати текстові моделі й дискурсивні маркери за допомогою аналізу текстів, які містять досить велику кількість вищезазначених моделей і маркерів, зокрема, виконання так званих «текстово-діаграмних» вправ [7, с. 12].

Чи підхід до викладання іноземної мови професійного спрямування може бути спільним для різних галузей природничих наук? Немає притаманної певній галузі природничих наук граматичної, функціональної чи дискурсивної структури фахового тексту з біології, фізики чи географії. Відмінність лише у лексичному (термінологічному) шарі та притаманній окремим галузям природничих наук дещо вищій концентрації певних граматичних і структурних форм. Т. Hutchinson і А. Waters виокремлюють чотири типи лексичних одиниць лексичного шару певної галузі, на яких повинен акцентувати викладач у процесі навчання іноземної мови професійного спрямування: 1) структурна лексика: допоміжні дієслова, займенники, модальні дієслова, неозначена форма дієслова, форми умовного способу тощо (наприклад, для англійської мови – are, this, only та ін.); 2) загальна лексика (наприклад, для галузі географія (англійська мова) – weather, forecast, cause та ін.); 3) суб-галузева лексика (наприклад, для галузі географія (англійська мова) – spring, acid та ін.); 4) галузева лексика (наприклад, для галузі біологія (англійська мова) – auricle, chromosome та ін. [7, с. 165].

Спілкуючись іноземною мовою у процесі виконання професійних функцій та ролей, фахівці використовують значно меншу кількість галузевої лексики, ніж негалузевої. Т. Hutchinson і А. Waters наголошують, що у процесі навчання АСЦ галузева лексика становить лише 9% усього лексичного навчального матеріалу [7, с. 166].

Т. Hutchinson і А. Waters доводять, що лінгвістичні знання, необхідні для розуміння спеціалізованого тексту, дещо різняться від лінгвістичних знань, необхідних для розуміння неспеціалізованого тексту. Загальне розуміння залежить від знання предмета, а не знання мови [7, с. 161]. W. Hüllen також відстоює цю позицію і вважає, що не кількість фахових термінів у тексті вирізняє іноземну мову для спеціальних цілей, а фактичні знання, необхідні для розуміння цих термінів [8]. Науковцями доведено: якщо навчальні тексти надто складні для сприйняття, студенти швидко втрачають інтерес до них [7, с. 161].

Висновки. Даючи загальну оцінку проаналізованих матеріалів, зацентруємо, що домінуючими тенденціями формування змісту навчання АСЦ є:

- урахування відмінності лінгвістичних знань, необхідних для розуміння наукового фахового тексту, від лінгвістичних знань, необхідних для розуміння неспеціалізованого тексту;
- домінування чотирьох типів лексичних одиниць лексичних шарів різних галузей наук: структурної лексики, загальної лексики, суб-галузевої лексики та галузевої лексики;
- нехарактерна вираженість відмінностей притаманних певним галузям наук граматичних, функціональних чи дискурсивних структур фахового тексту;
- домінування у академічному та науковому стилях англійської мови певних граматичних конструкцій, які повинні бути широко представлені у навчальних матеріалах.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів цієї важливої проблеми. Шляхи визначення потенційних професійних ситуацій та аналізу лінгвістичних характеристик цих ситуацій можуть бути предметом подальших наукових розвідок.

Література:

1. Allen J.P.B. Teaching the Communicative Use of English / J.P.B. Allen, H. Widdowson // *International Review of Applied Linguistics*. XII, I. – 1974. – P. 67–89.
2. Biber D. Variation among university spoken and written registers: A new multi-dimensional analysis / D. Biber // *Corpus Analysis: Language structure and language use* / Eds. Ch. Meyer, P. Leistyna. – Amsterdam: Rodopi, 2003. – P. 47–70.

3. **Dudley-Evans T.** Developments in English for Specific Purposes. A multi-disciplinary approach / T. Dudley-Evans, M. J. St John. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – XV p. + 301 p.

4. **Episodes in ESP / Ed.J. Swales.** – Oxford : Pergamon Institute of English, 1985. – XIII p. + 217 p.

5. **Ewer J.R.** A course in Basic Scientific English / J.R. Ewer, G. Latorre. – L. : Longman, 1969. – XIV p. + 199 p.

6. **Ewer J.R.** Further notes on developing an English programme for students of science and technology / J. R. Ewer, E. Hughes-Davies // Episodes in ESP / Ed.J. Swales. – Oxford : Pergamon Institute of English, 1985. – XIII p. + 217 p.

7. **Hutchinson T.** English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approach / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge University Press, 1987. – 179 p.

8. **Hüllen W.** The Teaching of English for Specific Purposes: a Linguistic View / W. Hüllen // Language Incorporated: Teaching Foreign Language in Industry / R. Freudenstein, J. BenckeJ., H. Pönish (eds.). – Pergamon, 1981. – P. 116–141.

9. **Swales J.M.** Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J.M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – XI p.+ 260 p.

10. **Swales J.M.** Aspects of Article Introductions. ESP Monograph no. I. Language Studies Unit / J.M. Swales. – Aston University, 1981. – 95 p.

11. **Swales J.M.** Vocabulary work in LSP – a case of neglect. Language Studies Unit / J.M. Swales. – Aston University, 1983. – 181 p.

12. **West R.** Needs Analysis: State of the Art / R. West // Teacher Education for LSP / R. Howard, G. Brown. – Frankfurt Lodge : Multilingual Matters Ltd., 1997. – P. 68–78.

Н. А. Мукитенко

РАЗВИТИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ

В статье произведен анализ развития английского языка для специальных целей. Доказано, что планирование и преподавание курса английского языка для специальных целей неразрывно связаны с анализом потребностей студентов и целевой ситуации. Обоснована роль анализа целевой ситуации в систематизации потребностей студентов. Произведен анализ традиций подготовки учебно-методического обеспечения для изучения курса английского языка для специальных целей. Определены основные этапы развития английского языка для специальных целей и доминирующие тенденции формирования содержания ее обучения.

Ключевые слова: английский язык для специальных целей, анализ потребностей студентов, анализ целевой ситуации, содержание обучения.

Н. О. Мукитенко

DEVELOPMENT OF ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES: FEATURES OF THE CONTENT OF LEARNING

Development of English for Specific Purposes (ESP) has been analyzed in the article. It has been proven that planning and delivering the ESP course is tightly connected with students' needs analysis and target situation analysis. The role of the analysis of target situation in the systematization of students' needs has been justified. Traditions of studying materials preparation for an ESP course have been analyzed. Main stages of ESP development and predominant trends of formation of its learning content have been identified.

Key words: English for Specific Purposes, students' needs analysis, target situation analysis, content of learning.